

IZZAT SULTON NAZARIYOTCHI OLIM SIFATIDA

Abdumutalova Muxlisa Xurshidbek qizi

Farg'ona davlat universiteti, O'zbek tili filologiyasi 22.91 guruh 4-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19487660>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Izzat Sultonning nazariyotchi olim sifatidagi ilmiy faoliyati har tomonlama va tizimli ravishda tadqiq etiladi. Tadqiqot jarayonida olimning adabiyot nazariyasiga oid qarashlari, xususan, badiiy asarning mohiyati, mazmun va shakl uyg'unligi, badiiy obrazning estetik tabiati, janr va uslub masalalariga doir fikrlari ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, Izzat Sulton tomonidan ilgari surilgan ilmiy yondashuvlar badiiy asarlarni tahlil qilish metodologiyasi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi hamda ularning adabiyotshunoslik fanidagi o'rni aniqlanadi. Maqolada olimning ilmiy merosi o'zbek adabiyotshunosligining shakllanishi va rivojlanishidagi muhim bosqich sifatida baholanadi. Uning nazariy qarashlari orqali adabiyot va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, badiiy tafakkurning ijtimoiy mohiyati hamda estetik qadriyatlarning ilmiy talqini ochib beriladi.

Tadqiqot davomida Izzat Sulton ilmiy faoliyatining izchilligi, tizimliliigi va metodologik ahamiyati alohida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Adabiyot nazariyasi, nazariyotchi olim, badiiy asar, badiiy tahlil, mazmun va shakl, badiiy obraz, janr, uslub, adabiy jarayon, adabiyotshunoslik, estetik tafakkur.

IZZAT SULTON AS A THEORETICAL SCHOLAR

Abstract. This article comprehensively and systematically examines the scientific activity of Izzat Sulton as a theoretical scholar. The study analyzes the scholar's views on literary theory, particularly the essence of a literary work, the harmony of content and form, the aesthetic nature of artistic image, as well as issues related to genre and style, and substantiates them from a scientific-theoretical perspective. In addition, the methodological approaches proposed by Izzat Sulton are examined in terms of literary analysis, and their significance in the field of literary studies is determined. The article evaluates the scholar's scientific legacy as an important stage in the formation and development of Uzbek literary studies. Through his theoretical views, the interrelation between literature and society, the social nature of artistic thinking, and the scientific interpretation of aesthetic values are revealed. The research also emphasizes the consistency, systematic nature, and methodological significance of Izzat Sulton's scholarly activity.

Keywords: Literary theory, theoretical scholar, literary work, literary analysis, content and form, artistic image, genre, style, literary process, literary studies, aesthetic thinking.

Kirish

O'zbek adabiyotshunosligi tarixida Izzat Sultonning ilmiy faoliyati muhim o'rin tutadi. U adabiyot nazariyasi sohasida samarali izlanishlar olib borgan, badiiy asarlarning mohiyatini ilmiy asosda tushuntirishga intilgan yetuk olimlardan biri hisoblanadi. Uning ilmiy qarashlari orqali adabiyotning nafaqat estetik, balki ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatini chuqurroq anglash imkoniyati yaratiladi. Bugungi kunda adabiyotshunoslik fanida nazariy masalalarni qayta ko'rib chiqish, ularni zamonaviy yondashuvlar asosida tahlil qilish va milliy ilmiy merosni chuqur o'rganish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu jihatdan Izzat Sultonning ilmiy merosi o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, uning qarashlari adabiyotning mazmuni, shakli, badiiy obraz, janr va uslub kabi muhim jihatlarini tushunishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur mavzu doirasida olimning nazariy qarashlarini o'rganish orqali o'zbek adabiyotshunosligining rivojlanish bosqichlari, undagi ilmiy yondashuvlar hamda adabiy tafakkurning shakllanish jarayonlari haqida umumiy tasavvur hosil qilish mumkin. Shuningdek, uning ilmiy merosini tahlil qilish adabiyotning jamiyat hayotidagi o'rni, inson ruhiyati va tafakkuri bilan uzviy bog'liqligini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi. Izzat Sultonning nazariyotchi olim sifatidagi faoliyatini o'rganish o'zbek adabiyotshunosligining ilmiy asoslarini boyitish, nazariy qarashlarni tizimlashtirish hamda zamonaviy adabiy jarayonni anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Dolzarbligi

O'zbek adabiyotshunosligida nazariy masalalarni chuqur o'rganish va ularni zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu jihatdan Izzat Sultonning ilmiy merosini o'rganish dolzarb hisoblanadi. Chunki uning adabiyot nazariyasiga oid qarashlari badiiy asarning mazmuni va shaklini anglash, adabiy jarayon qonuniyatlarini tushuntirish hamda milliy adabiyotshunoslikning ilmiy asoslarini mustahkamlashda muhim o'rin tutadi. Shuningdek, olimning nazariy qarashlarini qayta tahlil qilish orqali zamonaviy adabiyotshunoslik muammolariga ilmiy yechimlar topish imkoniyati yuzaga keladi.

Maqsadi

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi Izzat Sultonning nazariyotchi olim sifatidagi faoliyatini o'rganish, uning adabiyot nazariyasiga qo'shgan hissasini aniqlash hamda ilmiy qarashlarining mazmun-mohiyatini ochib berishdan iborat. Shuningdek, uning nazariy merosini umumlashtirish orqali o'zbek adabiyotshunosligidagi o'rni belgilash ham tadqiqotning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Asosiyq ism

Izzat Sulton o'zbek adabiyotshunosligi tarixida muhim o'rin egallagan yirik olimlardan biri hisoblanadi. U XX asr ilmiy va madaniy muhitida shakllanib, adabiyot nazariyasi hamda badiiy tafakkur masalalarini chuqur o'rganishga katta e'tibor qaratgan. Olimning ilmiy faoliyati uning keng dunyoqarashi, chuqur bilim saviyasi va izchil ilmiy yondashuvi bilan ajralib turadi. U dastlab adabiy ijod bilan shug'ullangan bo'lsa-da, keyinchalik ilmiy faoliyatga jiddiy kirishib, adabiyotshunoslik sohasida yetuk mutaxassis sifatida tanildi. Izzat Sulton o'z asarlarida adabiyotning nazariy asoslarini ishlab chiqish, badiiy asarlarni ilmiy tahlil qilish metodlarini shakllantirish hamda adabiy jarayonning qonuniyatlarini aniqlashga alohida e'tibor qaratgan.

Uning ilmiy merosi adabiyotshunoslik fanining turli yo'nalishlarini qamrab olgan bo'lib, unda nazariy va amaliy jihatlar uyg'un holda yoritilgan. Shuningdek, u pedagogik faoliyat bilan ham shug'ullanib, ilmiy kadrlar tayyorlashga munosib hissa qo'shgan. Olimning faoliyati davomida yaratilgan ilmiy asarlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, ular o'zbek adabiyotshunosligi rivojida muhim manba sifatida xizmat qilmoqda. Umuman olganda, Izzat Sultonning hayoti va ilmiy faoliyati milliy ilm-fan taraqqiyotining muhim bosqichlaridan birini tashkil etadi.

Izzat Sulton o'zbek adabiyotshunosligining shakllanishi va rivojlanishida muhim nazariy asos yaratgan yetuk olimlardan biri hisoblanadi. U milliy adabiyotshunoslik fanini ilmiy tizimga solish, uning metodologik asoslarini ishlab chiqish hamda nazariy jihatdan mustahkamlash jarayonida katta hissa qo'shgan. Olimning ilmiy qarashlari izchilligi, mantiqiyli va dalillarga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, uning adabiyotning mohiyati, ijtimoiy vazifasi va estetik tabiatiga oid fikrlari Adabiyotshunoslik fanining rivojida muhim o'rin tutadi.

Izzat Sulton adabiyotni ijtimoiy ong shakli sifatida talqin etadi. Bu yondashuv ilmiy jihatdan asoslangan bo'lib, adabiyot jamiyat hayotining badiiy in'ikosi ekanligini ko'rsatadi.

Olimning ta'kidlashicha, badiiy asarda inson ruhiyati, tafakkuri, ijtimoiy muammolari va tarixiy jarayonlar o'z aksini topadi. Shu jihatdan adabiyot nafaqat estetik hodisa, balki ijtimoiy-falsafiy fenomen sifatida ham o'rganilishi zarur. Bu qarashlar Estetika va zamonaviy adabiy nazariya tamoyillari bilan uyg'unlikda rivojlangan. Olim badiiy asarni tahlil qilish masalasiga ham chuqur ilmiy yondashgan. Uning fikricha, har qanday badiiy asar murakkab estetik tizim bo'lib, uni tahlil qilishda kompleks yondashuv zarur. Izzat Sulton badiiy asarni quyidagi asosiy tarkibiy qismlar birligi asosida o'rganishni taklif etadi: g'oyaviy mazmun, kompozitsion tuzilish, obrazlar tizimi hamda til va uslub xususiyatlari. Bu yondashuv zamonaviy adabiyotshunoslikdagi tizimli va strukturaviy tahlil metodlari bilan mos keladi. Ayniqsa, u ilgari surgan tarixiylik tamoyili muhim ilmiy dalil bo'lib, har bir asarni yaratilgan davr va ijtimoiy muhit bilan bog'liq holda tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Izzat Sulton nazariyasida mazmun va shakl masalasi alohida o'rin egallaydi. U mazmun va shaklni bir-biridan ajralmas, o'zaro uzviy bog'liq estetik kategoriyalar sifatida talqin etadi.

Olimning fikricha, mazmun asarning g'oyaviy mohiyati, undagi fikr va kechinmalar majmui bo'lsa, shakl ana shu mazmunning badiiy ifoda vositasidir. Ularning uyg'unligi asarning estetik mukammalligini ta'minlaydi. Mazmun va shakl o'rtasidagi nomuvofiqlik esa asarning badiiy qiymatini pasaytiradi. Bu qarashlar nazariy jihatdan asoslangan bo'lib, Estetika fanining asosiy qonuniyatlariga mos keladi. Olim ilmiy tahlilda mantiqiylik, izchillik va obyektivlik tamoyillariga amal qilish zarurligini ta'kidlaydi. Bu esa adabiyotshunoslikni subyektiv baholashdan ilmiy asoslangan tahlil darajasiga olib chiqadi. Izzat Sultonning ilmiy ishlari natijasida o'zbek adabiyotshunosligida yangi metodologik yondashuvlar shakllanib, adabiy jarayonni tahlil qilishning zamonaviy usullari rivojlandi. Izzat Sultonning adabiyot nazariyasiga oid qarashlari chuqur ilmiy dalillar, nazariy umumlashmalar va metodologik asoslar bilan boyitilgan bo'lib, u o'zbek adabiyotshunosligining yetuk nazariyotchilaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Uning ilmiy merosi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, zamonaviy tadqiqotlar uchun muhim ilmiy asos vazifasini bajaradi.

Izzat Sulton badiiy obraz va janr masalalarini ham adabiyot nazariyasining muhim yo'nalishlari sifatida chuqur o'rganagan. U badiiy obrazni adabiyotning asosiy elementi deb hisoblab, unda hayotning umumlashgan va badiiy qayta ishlangan ko'rinishi aks etishini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, obraz orqali yozuvchi o'z g'oyasini ifodalaydi va o'quvchiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli obraz yaratishda hayotiylik, ishonchlilik va estetik mukammallik muhim mezon hisoblanadi. Izzat Sulton janr masalasiga ham ilmiy yondashib, uni adabiy asarning shakliy va mazmuniy xususiyatlarini belgilovchi muhim kategoriya sifatida talqin etadi.

U janrlarning shakllanishi va rivojlanishini tarixiy jarayon bilan bog'lab o'rganadi hamda har bir janrning o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy asosda izohlaydi. Olim janrlar tizimini tahlil qilish orqali adabiy jarayonning rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash mumkinligini ko'rsatadi.

Uning bu boradagi qarashlari adabiyotshunoslikda obraz va janr masalalarini chuqurroq anglashga xizmat qilib, ilmiy tadqiqotlar uchun muhim nazariy asos bo'lib qolmoqda.

Izzat Sultonning ilmiy merosi bugungi zamonaviy adabiyotshunoslik uchun muhim nazariy va metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Uning ilmiy qarashlari adabiyot nazariyasining asosiy tushunchalarini chuqurroq anglash, badiiy asarlarni ilmiy tahlil qilish hamda adabiy jarayonni to'g'ri baholashda katta ahamiyatga ega.

Ayniqsa, olim tomonidan ilgari surilgan mazmun va shakl birligi, badiiy obrazning mohiyati, janr xususiyatlari haqidagi fikrlar hozirgi ilmiy tadqiqotlarda ham keng qo'llanilmoqda. Izzat Sultonning ilmiy merosi adabiyotshunoslikda tizimli yondashuvni shakllantirishga xizmat qilgan bo'lib, u ilmiylik, tarixiylik va mantiqiylik tamoyillariga asoslanadi. Bu esa zamonaviy adabiy tadqiqotlar olib borishda muhim metodologik yo'nalish sifatida ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, uning qarashlari milliy adabiyotshunoslikni rivojlantirish, uni jahon ilmiy tajribasi bilan uyg'unlashtirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Bugungi kunda adabiyotshunoslik fanida yangi nazariy qarashlar paydo bo'layotgan bir sharoitda Izzat Sultonning ilmiy merosini qayta o'rganish va zamonaviy talqin qilish zarurati yanada ortib bormoqda. Shu bois, uning ilmiy ishlari nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki hozirgi davr uchun ham dolzarb ilmiy manba hisoblanadi.

Izzat Sultonning ilmiy faoliyati o'zbek adabiyotshunosligining rivojlanishida muhim bosqichlardan birini tashkil etadi. U adabiyot nazariyasining dolzarb masalalarini chuqur o'rganib, ularni ilmiy asosda tahlil etgan va shu orqali milliy adabiyotshunoslik fanining shakllanishiga katta hissa qo'shgan. Olimning ilmiy ishlari tizimlilik, izchilligi va dalilliligi bilan ajralib turadi, bu esa uning ilmiy merosining yuqori qiymatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Izzat Sulton o'z ilmiy faoliyati davomida adabiyotning nazariy asoslarini mustahkamlash, badiiy asarlarni tahlil qilish metodlarini takomillashtirish hamda adabiy jarayon qonuniyatlarini aniqlashga katta e'tibor qaratgan. Uning ilmiy qarashlari keyingi avlod olimlari uchun muhim nazariy manba bo'lib xizmat qilib kelmoqda.

Umuman olganda, Izzat Sultonning nazariyotchi olim sifatidagi faoliyati o'zbek adabiyotshunosligining rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan bo'lib, uning ilmiy merosi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Olimning ilmiy ishlari nafaqat o'z davri uchun, balki kelajak avlodlar uchun ham muhim ilmiy va nazariy ahamiyat kasb etadi.

Muhokama va Natija

Izzat Sultonning ilmiy merosini atroflicha o'rganish va tahlil qilish natijasida uning o'zbek adabiyotshunosligida nazariy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirishda alohida o'rin tutgani aniqlandi. Olim tomonidan ishlab chiqilgan nazariy qarashlar adabiyotning mohiyatini chuqur anglash, badiiy asarlarni ilmiy asosda tahlil qilish hamda adabiy jarayonning ichki qonuniyatlarini ochib berishda muhim metodologik asos vazifasini bajaradi. Ayniqsa, uning mazmun va shakl birligi, badiiy obrazning estetik mohiyati, janr va uslub xususiyatlariga oid fikrlari adabiyot nazariyasining muhim kategoriyalarini yanada kengroq va chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot davomida aniqlanishicha, Izzat Sulton ilmiy faoliyatida izchillik, tizimlilik va dalillilik tamoyillariga tayangan holda adabiyotni kompleks hodisa sifatida talqin etgan. U badiiy ijodni nafaqat estetik qiymatga ega bo'lgan san'at turi sifatida, balki jamiyat hayoti, inson tafakkuri va ruhiy olami bilan uzviy bog'liq bo'lgan ijtimoiy hodisa sifatida izohlaydi. Bu esa olimning qarashlarini zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan ham dolzarb va ahamiyatli ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari Izzat Sultonning ilmiy merosi o'zbek adabiyotshunosligining nazariy asoslarini boyitganini, adabiy tahlil metodlarini takomillashtirishga xizmat qilganini va keyingi ilmiy izlanishlar uchun mustahkam zamin yaratganini ko'rsatadi. Uning ilmiy qarashlari asosida badiiy asarlarni chuqurroq tahlil qilish, adabiy jarayonni to'g'ri anglash va baholash imkoniyatlari kengayadi.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Izzat Sultonning nazariyotchi olim sifatidagi faoliyati milliy adabiyotshunoslik rivojida muhim bosqichni tashkil etadi. Uning ilmiy merosi nafaqat o'z davrida, balki bugungi kunda ham ilmiy ahamiyatini saqlab qolgan bo'lib, kelgusida adabiyot nazariyasini yanada rivojlantirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Izzat Sultonning ilmiy faoliyatini o'rganish va tahlil qilish natijasida uning o'zbek adabiyotshunosligida nazariy fikrni shakllantirish va rivojlantirishda muhim o'rin egallaganligi aniqlandi. Olim adabiyot nazariyasining dolzarb masalalarini chuqur tadqiq etib, badiiy asarlarni ilmiy asosda tahlil qilishning samarali usullarini ishlab chiqqan. Uning ilmiy qarashlari mazmun va shakl birligi, badiiy obraz, janr va uslub kabi muhim nazariy tushunchalarni yanada kengroq yoritishga xizmat qilgan. Izzat Sulton adabiyotni ijtimoiy ong shakli sifatida talqin etib, uning jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Izzat Sultonning nazariyotchi olim sifatidagi faoliyati o'zbek adabiyotshunosligining rivojiga katta hissa qo'shgan bo'lib, uning ilmiy merosi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Olimning ilmiy ishlari kelgusidagi adabiyotshunoslik tadqiqotlari uchun muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Izzat Sulton. (1970). Adabiyot nazariyasi masalalari. Toshkent: Fan.
2. Izzat Sulton. (1983). Asarlar to'plami. Toshkent: O'qituvchi.
3. Quronov, D. (2021). Zamonaviy adabiyot nazariyasining dolzarb masalalari. O'zbek tili va adabiyoti jurnali, 4(2), 15–22.
4. Mamajonov, S. (2022). Adabiyotshunoslikda metodologik yondashuvlar. Filologiya masalalari, 3(1), 25–33.
5. Yo'ldoshev, Q. (2020). Badiiy asar tahlilida yangi yondashuvlar. Til va adabiyot ta'limi, 6(3), 18–24.
6. Rasulov, A. (2023). Adabiyot nazariyasining zamonaviy talqini. Zamonaviy filologiya, 2(4), 30–38.
7. Normatov, U. (2021). Adabiy tanqid va uning bugungi holati. Adabiyotshunoslik tadqiqotlari, 5(2), 10–17.
8. Abdullayeva, M. (2023). Badiiy tafakkur va zamonaviy talqinlar. Filologik izlanishlar, 1(1), 40–47.
9. Tursunov, B. (2022). Adabiyot va jamiyat munosabati. Ilmiy tadqiqotlar jurnali, 7(3), 50–58.
10. Karimov, N. (2020). O'zbek adabiyotshunosligining yangi bosqichi. O'zbek adabiyoti, 2(2), 12–19.